

ІРРАЦІОНАЛЬНЕ У ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА

У статті досліджено ірреальне у творах Володимира Даниленка: сни, ілюзії, мрії, фантазії. Визначено сон як функцію механізму психологічного захисту, сон-хворобу, сон-пророцтво, сон-мотивацію до творчості, як частину пізнавального процесу (сон-ідея), інтуїцію як інструмент творчості героїв, інсайт як спосіб передбачення майбутнього.

Ключові слова: сон, інтуїція, інсайт, ірраціональне, раціональне, психологічний захист, змінені стани свідомості.

Володимир Даниленко – сучасний український прозаїк, автор романів «Капелюх Сікорського», «Газелі бідного Ремзі», «Кохання у стилі бароко», повістей та оповідань «Місто Тіровиван», «Сон із дзьоба стрижа», книги есеїстики та критики «Лісоруб у пустелі», аудіоальбому сатиричних радіоп'єс «Струнний квартет для собак», книги повістей «Тіні в маєтку Тарновських». Проза Володимира Даниленка психологічна, інтелектуальна, сатирична, містична. Сни, інтуїція, містичні події, стани – це переважно те, на чому ґрунтуються сюжети Даниленкових творів. Його герої вірять у сни, переживають їх як іншу реальність, довіряють інтуїції, можуть передбачити майбутнє. Персонажі живуть у двох світах: уявному та реальному. Ірраціональне та раціональне тісно переплетене у творах, тому часто складно визначити, чи подія – сон (фантазія) героя, чи художня реальність. Сон як психічне явище до цього часу достатньо не досліджений. Відомо, що в ньому реалізуються підсвідомі бажання (З. Фрейд), сон – символічний (К. Юнг), образи снів – це люди, які чимось нас вражають (Л. Шепперд), але їх механізми так досі й остаточно не вивчені. Інтуїція ж як особливе, не дискурсивне мислення, спосіб пізнання істини, – до кінця не відомий феномен.

У сюжетах оповідань Володимира Даниленка відразу неможливо визначити, чи подія реальна, чи уявна. Так, в оповіданні «Сон із дзьоба стрижа» герой у віщому сні переживає страшні події майбутнього, його відчуття такі реальні та тривалі, що лише наприкінці твору стає зрозумілою ілюзорність того, що сталося. Сон як хворобливий стан у Софії (оповідання «Розбуди мене до

Парипсів») виникає унаслідок стресу. Жінка після зґвалтування постійно відчуває потребу виспатись. Сновидіння стають частиною її життя, іншою, бажаною реальністю, тому чоловік, якого вона любила і який загинув, сниться: «У своїй жалобі вона нікого до себе не підпускала. І тоді Ярослав почав приходити у її сни в темно-сірому костюмі й бузково-чорній краватці. Його грудний голос лоскотав їй вуха». У цьому випадку сон стає проекцією нереалізованих мрій, ще однією дійсністю, яку вона переживає у снах. В оповіданні автор художньо осмислює повір'я про те, що близькі померлі люди «приходять» за живими. Сон про шлюб, як відомо, – пророцтво смерті: «..Знову заснула й побачила сон, наче вони з Ярославом їдуть до батьків у Парипси. У Ярослава білий кадилак, на ній весільна сукня, тріпоче на вітрі вельон, а Ярослав повертає до неї голову і каже: «Я заберу тебе до себе, але не зараз, а коли помре твій чоловік» [4, 57]. Сон про шлюб можна трактувати як реалізацію підсвідомих бажань, адже героїня хоче позбутись небажаного зв'язку з чоловіком. Ярослав – сновидний образ, в якому реалізується певний аспект жіночої психіки, зокрема її уявлення про ідеального чоловіка.

Стан Софії дуже нагадує онейроїдний (сновидний) стан свідомості, якому властиве поєднання фантастичних яскравих уявлень та відображень реального світу. Хворий може зупинити фантазування, але непомітно для нього у свідомості знову починають виникати фантазії, у яких спливає, по-новому формуючись, весь попередній досвід, усе, що він бачив, чув, читав [5]. У багатьох творах героям увижаються сни-пророцтва, чимало з яких – про смерть. Психологи трактують такий феномен як намагання підсвідомості попередити у символах неадекватне сприйняття особистістю дійсності; такі сни свідчать про спрямованість людини [8]. Сни-пророцтва є не лише інтуїтивним явищем, це, за А. Адлер, начебто переживання неприємної ситуації у сні, що має звільнити свідомість від зайвої інформації [1, 38].

В іншому оповіданні Володимира Даниленка «Дегустація в будинку з химерами» героєві увижається досить зрозумілий і несимволічний сон, у якому йому копають яму. Сновидіння, вочевидь, є породженням інтуїції, адже режисер презентації він ще до того відчував наближення смерті: «До дегустації лишилося менше трьох тижнів. Мене охопила якась тривога, й сумніви точили душу, чи варто зв'язуватися з цим замовленням, все було якесь дивне». У нього відбувається зміна свідомості в передсмертний період,

з'являється відчуття наближення смерті: «За мною по п'ятах ходила смерть. За останні тижні я змарнів і нікуди не виходив. А потім захотілось провідати в Чернігові матір» [4, 360]. Роман «Капелюх Сікорського» розпочинається саме зі сну, який стає визначальним у житті Ігоря Сікорського, бо цей сон пророкує майбутню зустріч героя з жінкою, яка змінить його життя і спонукає до праці. Часто сновидіння персонажа пов'язані з падінням, польотом, переміщенням, рухом, що символізують складну долю Сікорського і майбутню професію: «Відчув, як його тіло напружилось і під м'язами утворився щільний потік повітря. Відштовхуючись від нього, здіймався все вище і вище. Внизу виднілися Дніпро, Царський сад, Хрещатик, Поділ, золоті бані соборів. Повітря нагадувало густу цукрову патоку, що тримала його в польоті. Розслаблюючи м'язи, повільно спустився на землю біля Кароліни» [4,23]. Герой переживає у сні позитивні емоції під час польоту, які, звичайно, хоче перетворити в реальність. У виборі майбутньої професії йому допомагає ще й мати, яка розповідає казку «Летючий корабель» та ідею Леонардо да Вінчі про політ за допомогою крил. Мати Ігоря Сікорського бачить метафоричний сон. Дерево з могутньою кроною, що їй наснилось, – символ майбутнього успіху авіаконструктора, тому якраз мама підтримує синові, на перший погляд, нереальні проекти. Звідси можна трактувати сон як мотивацію до творчості, проєкцію майбутнього. Завдяки умінню слухати внутрішній голос, правильно інтерпретувати сон мати не перериває вагітність і народжує.

Інтуїція, передчуття – це також спосіб попередити небезпеку в майбутньому. Механізмів виникнення інтуїції до цього часу психологами не знайдено, тому це шосте відчуття не досліджується сучасною наукою як пізнавальний процес. У Даниленка це переважно тривожний сигнал про майбутнє нещастя, що передує снам. Ігор Сікорський (роман «Капелюх Сікорського») теж наділений творчою інтуїцією: сновидіння про Кароліну Гулій, яка літає, спонукає до думки про конструювання гелікоптера. У такий спосіб реалізується думка про сон як про частину творчого інтелектуального пізнавального процесу. Його умовно можна назвати сном-ідеєю. Ідеї в авіаконструктора народжуються і через асоціації: вагітна дружина Сікорського надихає на удосконалення моделі вертольота, а поведінка горобця, за яким спостерігає Ігор, асоціюється з рухами гелікоптера.

Чимало вчинків Даниленкових героїв не вмотивовані, бо зумовлені лише відчуттям. Герої не можуть пояснити, чому саме так треба зробити, часто правильне рішення знаходиться несподівано як інсайт: «Похмурого листопадового ранку Ігор Сікорський зібрався в Денвер. Він не міг пояснити собі, чому в цей день він має туди їхати» [2, 241]. Так до нього приходить і розуміння майбутнього особистого життя: несподівано в музеї біля картини Гогена «Жінка, яка тримає плід», яка йому навіює асоціації, персонаж пророкує власну долю: «У моєму житті теж буде три жінки, – здивувався несподіваній думці. – Ця перша, що визирає з-за дерева, Кароліна на Зозуліній Дачі, наступна – та, з якою я незабаром познайомлюся, і третя з дитиною на руках, яка буде зі мною до останніх днів» [2, 143]. Саме в музеї він знайомиться зі своєю першою дружиною, а пізніше одружиться знову з жінкою, яка народить йому дітей і з якою проживе до старості. Емоційне життя Сікорського дуже насичене, він як творча особистість іноді переживає періоди внутрішньої кризи, але вміє її долати. Намагаючись зберегти психічну рівновагу, Ігор компенсує внутрішнє спустошення самотністю.

У долі героя подеколи відбуваються дивні й знакові події, як-от несподіваний шматок хліба від білки, зустріч із дівчиною, схожою на Кароліну Гулій, такі ситуації рятують його від депресії. Шматок хліба дає надію на виживання і символізує підтримку вищих сил, а зустріч із Джулією спонукає до творчості та нових ідей. Як правило, такі події трапляються тоді, коли герой у відчаї і думає про безцільність життя. Герой роману «Капелюх Сікорського» вірить у погані прикмети. Він вважає, що гелікоптер із назвою «Біс» не має майбутнього, а політ тринадцятого числа не буде вдалим. Авіаконструктор сам вигадує прикмети: перед випробуванням нової моделі вертольота він обов'язково одягає капелюх. Герої Даниленка переживають сильні емоції, коли розуміють своє безсилля перед смертю, кармою. В такому стані перебувають персонажі оповідання «Поцілунок Анжели»: вони знають, що проживають останні дні: «Пам'ятаю тільки, як уночі дописав цю історію, поголився, вимив підлогу, одягнув чисту білизну, сорочку, костюма, зав'язав краватку, взув мешти, застелив стола білим настільником, поклав дописаного щоденника і став чекати. Я задрімав, коли за вікном хтось погукав – раз і вдруге, і втретє...» [4, 201]. До розуміння смерті як частини людського буття і її спокійного сприйняття вони переживають панічний страх, але, зрештою, усвідомлюючи невідворотність кінця,

головний персонаж мириться із кінцівкою. В оповіданні реалізується авторське осмислення смерті як переходу людини в інший стан існування, а не конечності буття: «Смерті нема. Є біль переходу» [4, 201]. Герої Даниленкових творів, однак, не зовсім безпомічні перед фортуною. Змінити обставини в житті можна завдяки тому ж містичному інструменту – бажанням: Софія (оповідання «Розбуди мене до Парипсів») так прагне звільнитись від чоловіка, з яким трапляються нещасливі випадки, але смерть він заподіює собі сам.

У снах дуже чітко відтворюється реальність. Юлі (оповідання «Черемхова віхола») ввижається у сні, ніби вона маленька, відчуття, що переживає, дуже реальні й деталізовані: «...У тій дівчинці Юля впізнала себе. Повз неї пробігли впрілі бігуни з короткими зачісками і номерами на спинах. Засмагали на сонці білі, схожі на борозняків, люди. Безшелесно стояли покручені горобини, над яром літала вичесана собача шерсть і різкий запах витоптаного молодого полину» [4, 31]. Дівчина у сні сприймає ірреальний світ через різні канали: нюх, слух, зір, тому здається, що це сприйняття дійсності. У творах досить часто зображуються ворожки. Відьма завжди пророкує майбутнє героєві, вона – провідник між потойбічною та земною силою, що володіє мовою символів: «У кожного чоловіка своя дорога: в одного – війна, в другого – церква, в третього – мандри. А твоя дорога показує, що маєш догледіти до старості цю жінку...» [4, 176]. У романі «Кохання в стилі бароко» ворожка – всесильна жінка, що не просто пророкує, а змінює долю людини, держави, адже дає містичну силу Кирилові Розумовському, який за допомогою Єлизавети Петрівни намагається повернути Україні вольності. Такою ж сильною виявляється й відьма Домка, що є уособленням могутньої жіночої привабливості: під час нападу на Київ Манглі Герая жінка позбавляє його розуму.

У сюжетах Володимира Даниленка жінка володіє містичною здатністю впливати на долю чоловіка, а то й втілюється у символічних образах смерті. Так, в основі роману «Кохання у стилі бароко» – зустріч молодого архітектора зі смертю в образі привабливої жінки. Як і в романі «Капелюх Сікорського», знайомство й кохання стають доленосними для героя, але в «Коханні в стилі бароко» – це кінець життя талановитої людини, а в «Капелюсі Сікорського» – початок творчого пошуку. У «Капелюсі Сікорського» дивовижна зустріч молодого Ігоря з Кароліною Гулій змінила усе життя майбутнього авіаконструктора. Саме кохана жінка наснилась

генієві і спонукала його до ідеї створення гелікоптера. Часто почуття між чоловіком і жінкою завершуються фатально для чоловіка. Один із героїв у таких стосунках – напрочуд талановита людина. Таким є Денис Голосій в оповіданні «Далекий голос саксофона», заради якого Вероніка Чекалюк відмовилась від заможного життя, але Денис не оцінив жертви коханої і пізніше зрадив її з іншою. Особиста трагедія спонукала Вероніку до самогубства і подальшої помсти іншим чоловікам уже після смерті. Тут справжнє почуття, яке кардинально змінило життя героїні, зумовило її особистісну деградацію та подальше знищення. Голосій після смерті Чекалюк також не реалізувався, «став спустошеним» [4, 318], що, вочевидь, свідчить про дію закону долі: за вдіяне зло він поплатився особистим щастям.

У Даниленкових творах герої переживають містичні стани, стани зміненої свідомості. Так, в оповіданні «Сон із дзьоба стрижа» батьки померлої дівчини у сні втрачають бажання жити, вони перебувають у стані апатії, емоційної виснаженості, але це дає можливість пережити повноцінно трагедію у реальному житті, бо саме у сновидінні переживається перший етап синдрому втрати близької людини – це усвідомлення самої події, набуваються навички жити без доньки, а головне – відновлюється уміння взаємодіяти з іншими людьми. Сон у цьому випадку – своєрідний механізм психологічного захисту, адже його кульмінацією стає полегшення від емоційного напруження, тому, прокинувшись, персонаж оповідання вже має не так болісно реагувати на звістку про смерть доньки. В такий спосіб Даниленко начеб творчо переосмислює думку про те, що сон – можливість відновити психічну цілісність особистості, зберегти психічне здоров'я. Стан зміненої свідомості переживає й герой оповідання «Поцілунок Анжели». У передчутті смерті персонаж втрачає здатність до реального осмислення подій, абстрагується від них, переживаючи суміжні стани свідомості. [4, 197]. Він уже не здатний адекватно орієнтуватись у навколишньому просторі, сприйняти дійсність такою, якою вона є; порушуються концентрація уваги та процеси мислення: «Мені потрібний був шум, який би відволікав від реальності. Я не розумів того, що відбувалося на екрані. І якби поруч гудів автомобільний двигун чи гавкав пес, мене це врятувало би від самотності більше, ніж найкращий фільм» [4, 199].

Ірраціональними є й містичні образи, як правило, доленосні, поява таких персонажів провокує кардинальну зміну в житті героїв,

що, як правило, завершується смертю. В оповіданні «Слід у лататті» – це гадюка, що псує взаємини Марка й Елли; подружжя опиняється на грані розлучення, бо змія постійно з'являється у домі під час інтимних стосунків пари. В оповіданні «Людина громів» – це містичний герой Ілля. Ілля – прототип міфологічного Перунового наступника – виявляється водієм автомобіля, що спочатку підвозить Олеся Приходька, а потім знищує його. Людина громів стає своєрідною каральною десницею, адже Олесь Приходько порушив закон долі і залишив дружину, з якою мав дожити до останніх днів. Очевидно, законом долі знехтувала й Софія («Розбуди мене до Парипсів»), бо хоч у сні була попереджена про те, що помре після смерті свого чоловіка, однаково довела його до самогубства, чим зумовила й свою смерть. Закон долі, за Даниленком, – це призначення людини, про яке вона дізнається за посередництвом снів або чаклунів, а за сучасними дослідженнями, – це своєрідна модель життя, що варіюється залежно від учинків людини. Вона спочатку реалізується в підсвідомості, а потім виражається зовні [5].

Містичний і роман «Кохання в стилі бароко», у якому один із центральних образів – цегляна споруда архітектора Владислава Городецького – Будинок з химерами, що є головним архітектурним шедевром міста Києва. Прикраси на будинку стають оповідачами історії кохання молодого талановитого архітектора та містичної жінки-смерті. Фантастичний сюжет роману зав'язаний навколо дешифрування кросворду, відповіді на який можна знайти тільки завдяки знанням історії архітектурних споруд Києва. У романі Володимира Даниленка Київ видається містичним містом із безліччю загадкових місць та історій, як-от міст Патона, який і справді став місцем аварій. У Даниленка їх спричинило прокляття жебрачки, на монети якої начебто наступив Патон. Містичних персонажів у творі чимало: чорний монах на мосту, смерть у червоному капелюсі, Баал-Зебуб, Хазяїн, Явдоха Ропуха, Грицько Кукібка, привид Шломо Айзенберга, куля, яка колись була чоловіком Бабасиком та інші. Усі вони так чи інакше допомагають головному героєві розгадати кросворд Юлії Маринчук і наблизити розв'язку роману.

Містичними у творах Даниленка є й почуття. У «Коханні в стилі бароко» – це пристрасне захоплення чоловіка, заради якого він наражає себе на смерть. Стосунки Валерія Колядевича та Юлії Маринчук нагадують стилістику бароко, в основі якої – бажання насолоджуватись життям. Насолода, надмір пристрасстей,

заплутаність у відчуттях – основні мотиви поведінки героїв. Містична любов стає фатальною і для героя оповідання «Різдвяна казка», адже його підліткова закоханість у Палагну з «Тіней забутих предків» призводить до подальшого самотнього життя [4, 41]. Ліза з оповідання «Посмішка Савула» закохується в скульптуру Савула, через яку в неї не складаються стосунки з іншими чоловіками [4, 83]. Белла Овдієнко (оповідання «Його джмелиний баритон») фантазує щодо чоловіка, з яким знайомиться по телефону, дівчина зачарована не особистістю, а баритоном співрозмовника [4, 128]. Ігор Сікорський (роман «Капелюх Сікорського») закохується в жінку, про яку думає все життя і яка з'являється йому у видивах перед смертю, а в оповіданні «Далекий голос саксофона» Вероніка Чекалюк закохується у саксофоніста Дениса Голосія, з яким не складаються стосунки і який руйнує її життя. У багатьох зазначених прикладах персонажі відчувають патологічну любов, яка деструктивно впливає на їх життя, це часто дивні, не зрозумілі взаємини.

Отже, Володимир Даниленко – письменник, який завжди пише про те, що залишається поза сферою свідомого. Це сфера інтуїції, снів, незрозумілих учинків, дивних людей, містичних героїв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Сны и их толкование // Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М., 1995. – 96 с.
2. Даниленко В. Капелюх Сікорського / Володимир Даниленко. – Львів : ЛА «Піраміда», 2010. – 290 с.
3. Даниленко В. Кохання в стилі бароко / Володимир Даниленко. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009. – 300 с.
4. Даниленко В. Сон із дзьоба стрижа: оповідання / Володимир Даниленко. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 384 с.
5. Жикаренцев В. Путь к свободе [Електронний ресурс] / Владимир Жекаренцев. – Режим доступу : <http://zhikarencv.narod.ru/Books/Book1.htm>
6. Мартинюк А. Патопсихология: навчальний посібник [Електронний ресурс] / А. Мартинюк. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws/17810409/psihologiya/patopsihologiya - martinyuk ia>
7. Фрейд З. Толкование сновидений / З. Фрейд . — К. : Здоровье, 1991. – 384 с.
8. Юнг К-Г. Функция и анализ снов // Архетип и символ [Електронний ресурс] / Карл-Густав Юнг. – Режим доступу : <http://www.aquarun.ru/psih/son/son3.html>

АННОТАЦИЯ

Николюк Тамара. Иррациональное в прозе Владимира Даниленко.

В статье исследовано ирреальное в произведениях Владимира Даниленко: сны, иллюзии, мечты, фантазии. Определены сон как функцию механизма психологической защиты, сон-болезнь, сон-пророчество, сон-мотивация к творчеству, как часть познавательного процесса (сон-идея), интуицию как инструмент творчества героев, инсайт как способ предсказания будущего.

Ключевые слова: сон, интуиция, инсайт, иррациональное, рациональное, психологическая защита, измененные состояния сознания.

SUMMARY

Nykolyuk Tamara. Irrational in the prose of Vladimir Danilenko.

The article examines a surreal in the works of Vladimir Danilenko: sleep, illusions, daydreams, fantasy. The sleep is determined as a function of psychological defense mechanism, the sleep-sickness, the sleep-prophecy, the sleep-motivation for creation as a part of the cognitive process (the sleep-idea), the intuition as a tool for heroes creativity, the insight as a way to predict the future.

It was found in Danilenko prose that characters live in two worlds: the real and the imaginary, and it is often impossible to determine what is an event – a reality or a dream. A dream is defined as a projection of unconscious hero wishes, implementation of shattered dreams. Some characters are experiencing oneiric state of consciousness, which is characterized by a combination of fantastic bright ideas and reflections of the real world.

Indicated that hero sleep-prophecy is not only intuitive phenomenon, but feeling of an unpleasant situation in a dream that should free consciousness from unnecessary information.

Found metaphorical dream that is a projection of the future of one of the heroes of Danilenko fiction and sleep, which is a reproduction of reality. In close to reality dreams, characters perceive the surreal world through different channels: smell, hearing, sight, because it seems that this a reality perception.

A sleep is defined as a kind of psychological defense mechanisms, a relief becomes its culmination after emotional stress.

An Intuition and a feeling are studied in the works, which are mostly alarming signals about the future of misery that precedes dreams. Expanded the concept of creative intuition and dream characters as part of a creative intellectual cognitive process (sleep – idea).

The process of idea creation arising from the association is researched.

An image of a fortune-teller is found, who predicts the future, she is like a conductor between the supernatural and earth power who uses the language of symbols. Sometimes she is a superpower woman who changes the destiny of a man, and even the country.

Determined that the image of woman in a prose is mystical, because it has a mysterious ability to influence the destiny of man, and even is embodied in symbolic image of death.

It is shown in Danilenko works that characters are experiencing mystical states, altered states of consciousness. In such conditions the characters are not able to adequately orient in the surrounding space, perceive reality as it is, they have violated concentration and thinking processes. Due to the following conditions premonition of death, followed by loss of the ability of a person to a real understanding of the events, abstracting from them, the experience of neighboring states of consciousness.

Investigated that before understanding death as a part of human existence and its peaceful perception the characters are experiencing panic, but eventually realizing the inevitability of the end, they put up with the end. In this case writer's understanding of a death is realized as a transition to another state of human existence, not the end of life.

Defined that irrational in prose are mystical images too, usually crucial, the appearance of such characters provoke radical change in the lives of the characters that usually ends with a death.

Found out the concept law by Danilenko about the fate as a destiny of man, who learns about it through dreams or sorcerers, and the modern research as a kind of life model which varies depending on the person works. It was originally implemented in the subconscious, and then expressed outside.

We found the mystical image of the novel "Love in the Baroque style " as a brick of a building by architect Vladislav Gorodetsky – House with Chimeras, which is the main architectural masterpiece of Kyiv. Decorations at the building become narrators of love story of a young talented architect and mystic female-death.

In the novel "Love in the Baroque style" is defined Kyiv as a mystical city with many mysterious places and stories.

Mystical characters are found in the book: black monk on the Paton's bridge, death in a red hat, Baal-Zebub, Master, Yavdokha Ropukha, Gritsko Kukibka, ghost Shlomo Eisenberg , a ball as a Babasik's husband ealier, and others.

It was found that feelings are mystical in Danilenko works. Pleasure, excessive passions, confusion in feelings are the main motives of the characters. This is a pathological love which impacts destructive on the lives of the characters, the relationships are odd, often hard to understand.

Key words: dream, intuition, insight, irrational, rational, psychological defense, altered states of consciousness.

УДК 821.161.2

Ольга ПУНІНА

к. філол. н., доцент,
Донецький національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА

Виявлення засадничих рис творчості письменника-експресіоніста, гідного представника української посттоталітарної літератури Олесь Уляненко з